

PIOTR TYLUS

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0003-0925-3250

KULTURA FRANCUSKA W POLSCE W XVIII W. NA PODSTAWIE KOLEKCJI RĘKOPISÓW FRANCUSKICH W BIBLIOTECE JAGIELLOŃSKIEJ

Słowa kluczowe: Francja, kultura francuska, rękopisy, Biblioteka Jagiellońska

Liczba rękopisów w języku francuskim, głównie z XVIII w., powstałych przede wszystkim w Polsce, zatem świadczących o wpływie kultury francuskiej na kulturę polską, przechowywanych w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego, nie przekracza stu jednostek (mowa o rękopisach oprawnych), co jednak jest liczbą znaczącą, tym bardziej że w wielu przypadkach mamy do czynienia z dziesiątkami, a nawet setkami różnych tekstów, pierwotnie niezależnych od siebie, które w te same biblioteki zostały oprawione w jednym tomie i tworzą obecnie jeden rękopis, opatrzony jedną sygnaturą. Nie chodzi tutaj o rękopisy z kolekcji tzw. Berlinki, przechowywane w Bibliotece Jagiellońskiej, które zostały gruntownie przebadane w ramach dwóch projektów badawczych¹, lecz o rękopisy tworzące

---

¹ Pierwszy projekt został zrealizowany w latach 2002–2004, w ramach grantu Niemieckiego Towarzystwa Badań Naukowych (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG); ów projekt dotyczył średniowiecznych rękopisów francuskich i oksytańskich, a jego wyniki zostały zawarte w książce: *Les manuscrits médiévaux français et occitans de la Preussische Staatsbibliothek et de la Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz*, décrits par D. Stutzmann, P. Tylus, Wiesbaden 2007. Drugi projekt był realizowany w latach 2008–2011, w ramach grantu Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego – EOG (EEA Financial Mechanism): „Historia kolekcji rękopisów romańskich w księgozbiornie berlińskiej w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie”, kierowanego przez P. Tylusa. Rezultaty owego projektu są zamieszczone na stronie internetowej grupy badawczej Fibula: <http://info.filg.uj.edu.pl/fibula/pl> oraz zostały opublikowane w formie książkowej. Jeśli chodzi o rękopisy francuskie, są to następujące książki: P. Tylus, *Manuscrits français de la collection berlinoise disponibles à la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie (XVIIe–XIXe siècles)*, Collectio Fibulae II, Kraków 2010; A. Rzepka, R. Sosnowski, P. Tylus, *Historia kolekcji rękopisów romańskich z byłej Pruskiej Biblioteki Państwowej w Berlinie, przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie – studium ogólne*, publikowane jednocześnie w angielskiej wersji językowej: *The history of the collection of Romance manuscripts from the former Preussische Staatsbibliothek zu Berlin, kept at the Jagiellonian Library in Kraków – the overall study*, Collectio Fibulae III, Kraków 2011; P. Tylus, współpr. K. Kotuła, I. Piechnik, *Manuscrits français de la collection berlinoise disponibles à la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie (XVIIe–XIXe siècles – suite)*, Collectio Fibulae VII, Kraków 2012.

zupełnie odrębny zasób, powstający na przestrzeni stuleci. Badania nad tą drugą grupą rękopisów zostały przeprowadzone w latach 2014–2019, w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (moduł „Dziedzictwo narodowe”), kierowanego przez Romana Sosnowskiego i współrealizowanego przez Piotra Tylusa. Owocem owego projektu są dwie pozycje książkowe, zawierające szczegółowe opisy rękopisów: jedna dotyczy rękopisów francuskich², a druga – rękopisów włoskich³.

Przyjęła się opinia, że język francuski do niedawna był językiem międzynarodowym, a zwłaszcza w wieku XVIII był on językiem arystokracji, językiem dworów Europy. Jest to prawdą, jednak jego kariera rozpoczyna się znacznie wcześniej. Już w wieku XIII, gdy Martin da Canale postanowił spisać *Kronikę Wenecji* (*Chronique de Venise*), ukończoną przez niego w roku 1275, uznał, że najlepiej będzie ją przygotować w języku francuskim, a nie łacińskim ani włoskim (a ściślej weneckim, który był jego dialektem), i swój wybór uzasadnił w następujący sposób: „par ce que la langue françoise cort par le monde, et est plus delitable à lire et à ouïr que nule autre [ponieważ język francuski rozlewa się (dosł. biegnie) po świecie i jest bardziej rozkoszny do czytania i do słuchania niż każdy inny]”⁴. I te słowa o czymś świadczą.

Powracając do wieku XVIII – jak zostało powiedziane powyżej, większość francuskich rękopisów oprawnych przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej pochodzi z tego okresu – stwierdzić należy, że język francuski był w Rzeczypospolitej głównym językiem kancelarii królewskiej, obok języka polskiego i łaciny. Zapewne nie tylko przez wzgląd na jego „rozkoszny” charakter, o którym pisał Martin da Canale, ale także dlatego, że wówczas był to już język bardzo precyzyjny, ujednolicony i dopracowany – Akademia Francuska została założona, jak wiadomo, przez kardynała de Richelieu w roku 1635, a jej głównym celem, w zasadzie jedynym, było „zdefiniowanie” języka francuskiego poprzez opracowanie słownika, którego sukcesywne wersje ukazywały się od XVII do XX w.⁵, oraz gramatyki. I tak na przykład dwór Fryderyka II zwanego „Wielkim” mówił i pisał po francusku, a pruski król pisał po francusku jak Francuz,

² P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie, des origines jusqu'au XVIIIe siècle*, Collectio Fibulæ X, Kraków 2019 (305 s.).

³ R. Sosnowski, *Manoscritti italiani della Biblioteca Jagellonica di Cracovia dalle origini al XVIII secolo*, Kraków 2019. Jeśli chodzi z kolei o rękopisy włoskie z „Berlinki”, należałoby dodać, że zostały one przebadane przez specjalistów z Instytutu Filologii Romańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, w ramach wspomnianego w przypisie 1 grantu EOG – zob. R. Sosnowski, współpr. J. Miszańska, M. Bartkowiak-Lerch, *Manoscritti italiani della collezione berlinese conservati nella Biblioteca Jagellonica di Cracovia: (sec. XIII–XVI)*, Kraków 2012; J. Miszańska, współpr. R. Sosnowski, M. Bartkowiak-Lerch, *Manoscritti italiani della collezione berlinese conservati nella Biblioteca Jagellonica di Cracovia: (sec. XVII–XIX)*, Kraków 2012.

⁴ Zob. *Langue et littérature française au Moyen-Âge*, „Le Magasin Pittoresque”, R. 6: 1838, s. 336.

⁵ Zob. *Le Dictionnaire de l'Académie française*, <https://artflsrv04.uchicago.edu/philologic4.7/publicdicos/bibliography?head=lire> (dostęp: 20.09.2023).

o czym świadczy między innymi jego korespondencja z Wolterem⁶. Należy tutaj powiedzieć, że oprócz wspomnianych powyżej przyczyn popularności języka francuskiego w rzeczywistości polskiej istotną rolę odegrał również inny czynnik, mianowicie żony królów, które miały francuski rodowód: Ludwika Maria Gonzaga de Nevers i Maria Kazimiera d'Arquien, znana jako „Marysieńka”. Wcześniej, z podobnych – matrymonialnych – względów, popularnością na dworze królów polskich cieszył się język niemiecki.

W omawianym tutaj okresie kancelaria królewska używała języka francuskiego. Był on obecny – jako środek komunikacji – w polskiej polityce, dyplomacji, administracji. Świadczą o tym różne rękopiśmienne zbiory przechowywane w Bibliotece Jagiellońskiej. Wśród nich są na przykład dwa tomy, o sygnaturze 6752–6753, zawierające tłumaczenia dokumentów powstałych w językach orientalnych (głównie w języku tureckim) – ich autorem był Antonio Crutta (1727–1812), nadworny tłumacz Stanisława Augusta Poniatowskiego. To głównie tłumaczenia na francuski i włoski, przy czym przeważają tłumaczenia na język francuski, mimo że Crutta Francuzem nie był (pochodził z Wenecji)⁷. W tym przypadku mamy do czynienia z rękopisem oryginalnym, wykonanym przez samego Cruttę, który ponadto, jako polityk, aktywnie zajmował się kontaktami między Rzeczpospolitą a Imperium Osmańskim. Występują tutaj źródła pierwszorzędnej wagi, które mogłyby stać się przedmiotem odrębnego projektu badawczego (edycja, tłumaczenie na język polski i opracowanie historyczne), niezwykle istotne dla relacji między Rzeczpospolitą a Wysoką Portą w latach 1667, 1681–1687, 1700, 1721, 1734, 1739 i 1765–1791⁸.

Przytoczmy też dla przykładu dwa inne przypadki świadczące o obecności języka francuskiego w polityce, dyplomacji i administracji naszego kraju. Pierwszym z nich jest rękopis o sygnaturze 144, zaopatrzony w następujący, ogólny tytuł: *Protocollon Expeditionum Pro-Cancellariatus Regni Annorum 1709 et 1710*, zawierający kopie dokumentów powstałych w kancelarii polskiego króla w latach 1709–1710: listy, relacje, instrukcje itd., w językach francuskim, łacińskim i polskim⁹. Drugim przypadkiem jest kilkutomowy zbiór, o sygnaturach 6291–6296, noszący tytuł: *Protocollon Expeditionum Variarum... Cancellariatu Illustrissimi & Excelentissimi Domini Joannis in Słupow Szembek Supremi Regni Cancellarii*

⁶ Zob. korespondencję Woltera, zawierającą listy wymieniane z niezliczonymi osobami, opublikowaną przez Theodore'a Bestermana: *Correspondence and related documents* (51 tomów wydanych w latach 1968–1977 w Genewie, Toronto, Banbury i Oxfordzie).

⁷ Dodajmy, że stał się on polskim szlachcicem.

⁸ Zob. szczegółowy opis tych dwóch rękopiśmiennych zbiorów, z wyszczególnieniem wszystkich dokumentów francuskich w nich zawartych w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 171–187; oraz krótki opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 6001–7000. Część II: 6501–7000*, oprac. A. Jałbrzykowska, J. Zathy, współpr. Z. Łagodowa, J. Tyszkowska, Kraków 1963, s. 184–185.

⁹ Zob. szczegółowy opis tego rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 30–34; oraz wzmiankę o nim w: W. Wisłocki, *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Część I*, Kraków 1877–1881, s. 58.

Lomżensis, Graudentinensis etc. Capitanei. Jest to zbiór kopii dokumentów wystawionych i otrzymanych przez kancelarię królewską w czasach (lata 1719–1725), gdy Jan Sebastian Szembek (zmarły w roku 1731) pełnił funkcję kanclerza wielkiego koronnego; język francuski zajmuje w tym zbiorze istotne miejsce¹⁰.

Język francuski występował także w korespondencji prywatnej wymienianej między osobami władającymi na co dzień językiem polskim. Znajdujemy takowe listy w zbiorze o sygnaturze 6147, zawierającym sporą kolekcję autografów (rękopisów oryginalnych, spisanych przez autorów) zebranych przez Władysława Górskiego¹¹ – na przykład listy: Macieja Radziwiłła do Andrzeja Mokronowskiego, Franciszka Rzewuskiego do Adama Ponińskiego, Aleksandra Lubomirskiego do Stanisława Szczęsnego Potockiego, Piotra Hiacynta Śliwickiego do Józefa Sapielhy. Nawet „dzieci” pisały do rodziców po francusku: jest na przykład list Jerzego Marcina Lubomirskiego do Antoniego Benedykta Lubomirskiego. Można zauważyć na marginesie, że pomimo ogromnej popularności i doniosłości języka angielskiego w obecnych czasach raczej żadnemu polskiemu dziecku nie przychodzi do głowy, żeby pisać e-maile czy SMS-y do rodziców w tym języku. Niniejsza uwaga może dawać wyobrażenie o pozycji języka francuskiego w tamtych czasach. Występują też przykłady, z XVI i XVII w., listów pisanych przez młodzieńców do rodziców po łacinie – stanowiących dowód na poznanie tego języka¹². Takowe porady były też zawarte w instrukcjach wychowawczych dla udających się na studia zagraniczne.

Ciekawostką jest fakt, że język francuski z upodobaniem był używany między innymi przez autorów upadku Rzeczypospolitej, nie tylko wówczas, gdy komunikowali się między sobą, lecz także, a właściwie przede wszystkim, w kontaktach z monarchami i politykami zagranicznymi, również z polskimi królami o saskim rodowodzie. Taki przypadek znajdujemy na przykład w przytaczanym powyżej rękopisie o sygnaturze 144 – chodzi o poufne noty między Augustem II a Kazimierzem Łubieńskim, biskupem krakowskim, oraz między tymże królem a Adamem Mikołajem Sieniawskim, najpierw hetmanem polnym koronnym, a potem hetmanem wielkim koronnym. Język francuski stawał się niestety językiem „zdrady”.

A zatem arystokracja polska bardzo chętnie używała francuskiego, czasem nie znając go w stopniu wystarczającym, czyli używała go z błędami. Gdy August

---

¹⁰ Zob. opis tego rękopisu wraz z wyszczególnieniem dokumentów powstałych w języku francuskim w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 136–154; oraz krótki opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 6001–7000. Część I: 6001–6500*, oprac. A. Jałbrzykowska, J. Zathej, współpr. Z. Łagodowa, J. Tyszkowska, Kraków 1962, s. 142–145.

¹¹ Zob. opis tego zbioru wraz z wyszczególnieniem tekstów w języku francuskim w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 116–124; oraz opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 6001–7000. Część I: 6001–6500*, op. cit., s. 94–97.

¹² Zob. np. *Jasia Ługowskiego podróże do szkół w cudzych krajach, 1639–1643*, opracowała i wstępem poprzedziła K. Muszyńska, Warszawa 1974.

Moszyński, stolnik koronny, sporządzał po francusku dokument dotyczący posagu swojej żony Teofili, z domu Potockiej, poślubionej przez niego w roku 1755, który to dokument znajdujemy w przytaczanym powyżej rękopisie o sygnaturze 6147, między innymi tak oto napisał: *Dotte qui doit etre Plassé*¹³. Z kolei w rękopisie spisany ręką Franciszka Bielińskiego, posiadającym sygnaturę 4279 (*Un pot-pourri – manuscrits en diverses matières, écrits et recueillis par Franciszek Bieliński*)¹⁴, znajdujemy na przykład następujące passusy: *des choses qui me tombe sous la main; je commencée à transcrire; Cathalogues des Monoits Courantes; Notices des titres des livres a achetée [= à acheter]; Cathalogue Alphabetiques du Cahié des Lectures*¹⁵ – ale być może to tylko dysgrafia połączona z dysleksją.

Skoro mówimy o listach, warto wspomnieć o rękopisie 3186, zawierającym listy pisane przez anonimowego, młodego Polaka przebywającego w Lunéville między rokiem 1740 a 1760, czyli w czasach gdy Stanisław Leszczyński był księciem Lotaryngii i Baru¹⁶. Doskonale wiemy, jak wielką rolę odegrał wówczas Stanisław Leszczyński jako ambasador polskość i kultury polskiej. Owe listy stanowią ciekawe i czasem poruszające świadectwo.

Inny przypadek świadczący o doniosłości roli odgrywanej przez język francuski w kulturze polskiej, w omawianym okresie, stanowią dzienniki z podróży. Przywołajmy tutaj oryginalny rękopis o sygnaturze 6793 – spisany od początku do końca po francusku, zawierający jedynie niewielkie passusy w językach polskim i włoskim – którego autorem był hrabia Michał Mniszech (1742–1806), polityk oraz wielki pasjonat idei oświeceniowych, spowinowacony z królem Stanisławem Augustem Poniatowskim. W latach 1765–1768 odbył on podróż przez Niemcy, Niderlandy, Anglię, Francję, Włochy i Austrię. Jego tekst, obejmujący lata 1767–1768 i stanowiący nie tylko dziennik z podróży, ale także swego rodzaju przewodnik turystyczny, składa się z trzech tomów, oprawionych obecnie w jeden tom, i nosi następujący tytuł: *Journaux des voyages par M. le comte Michel Mniszech*¹⁷. Tom pierwszy odnosi się do Włoch, a szczególnie do Rzymu; tom drugi ukazuje jego powrót przez Loreto, Padwę, Wenecję i Wiedeń; z kolei tom trzeci zawiera relację z podróży przez Śląsk oraz ziemie polskie w kierunku Wiśniowca, stanowiącego punkt docelowy. Innym przykładem dziennika

¹³ Powinno być: „La dot qui doit être placée”.

¹⁴ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 92–94; oraz zwięzły opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 4175–6000*, Kraków 1938 (jest to dokument wewnętrzny Biblioteki Jagiellońskiej, w maszynopisie), s. 26.

¹⁵ Powinno być: „des choses qui me tombent sous la main”; „j’ai commencé à transcrire”; „Catalogues des Monnaies courantes”; „Notices des titres des livres à acheter”; „Catalogue Alphabetique du Cahier des Lectures”.

¹⁶ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 66–67; oraz wzmiankę o nim w: W. Wisłocki, *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Część II*, Kraków 1877–1881, s. 702.

¹⁷ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 194–196; oraz bardzo zwięzły jego opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 6001–7000. Część II: 6501–7000*, op. cit., s. 199.

z podróży spisane w języku francuskim, ale także włoskim (w znacznie większym stopniu, niż to miało miejsce w dzienniku Mniszcha) są *Notaty z podróży po Włoszech i po Francji odbytej w r. 1780 przez Augustyna Lipińskiego, Kanonika plockiego*, przechowywane w rękopisie o sygnaturze 5606¹⁸. Augustyn Karol Boromeusz Lipiński (zmarły w roku 1814) był kanonikiem katedry w Płocku i w Krakowie, także sędzią kościelnym i archidiaconem krakowskim. Jego tekst zawiera relację z podróży przez Włochy i Francję.

Zarówno dziennik Mniszcha, jak i *Notaty z podróży...* Lipińskiego zasługują na edycję, tłumaczenie oraz dogłębne opracowanie, i wiele argumentów przemawiałoby za realizacją takowych badań w ramach grantów z prestiżowych źródeł.

Kiedy mówimy o dziennikach jako takich, warto wspomnieć o rękopisie 6118, zawierającym dziennik związany z działalnością sceny narodowej w Warszawie: *Journal du Théâtre de Varsovie*¹⁹. Ów dziennik obejmuje okres od 14 stycznia do 31 grudnia 1781 r. i stanowi nieocenione źródło informacji. Wprawdzie Wojciech Bogusławski nie był jeszcze dyrektorem Teatru Narodowego, ale w owym rękopisie można odnaleźć ślad jego obecności.

Omawiana tutaj kolekcja świadczy także o tym, że niektórzy polscy literaci pisali swoje dzieła nie tylko po polsku czy po łacinie, ale także po francusku, czego przykładem są między innymi dzieła Antoniego Sebastiana Dembowskiego (1682–1763), biskupa plockiego i kujawskiego, ponadto męża stanu. Zbiór o sygnaturze 6287 zawiera oryginalne rękopisy tego autora: *Opera Ant. Seb. Dembowskiego*²⁰. Mówimy o licznych tekstach, które pierwotnie stanowiły luźne papiery, a później zostały opracowane w jednym tomie.

Znajdujemy tutaj także teksty autorów francuskich przepisane przez Polaków – można traktować tę grupę rękopisów jako ćwiczenia stylistyczne (na przykład rękopisy 5069, 7243, Przyb. 99/51). Są także traktaty naukowe i militarne, których nikt na język polski nie tłumaczył, gdyż język francuski był wówczas w Polsce żywym językiem kultury.

W tej drugiej grupie można wymienić między innymi *Éléments de mathématiques d'Euclide* oraz *Abrégé de trigonométrie rectiligne*, które znajdujemy w rękopisie o sygnaturze 6773, spisanym przez Stanisława Jerzego Mniszcha (1745–1806)²¹ – choć być może jest to tylko notatnik szkolny, zeszyt.

---

¹⁸ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 109–110; oraz *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 4175–6000*, s. 453.

¹⁹ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 113–114; oraz krótki opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 6001–7000. Część I: 6001–6500*, op. cit., s. 43.

²⁰ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 127–135; oraz opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 6001–7000. Część I: 6001–6500*, op. cit., s. 140–142.

²¹ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 190–191; oraz jego opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 6001–7000. Część II: 6501–7000*, op. cit., s. 192.

Wśród rękopisów francuskich w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej spotykamy także diariusze sejmowe oraz inne ciekawe materiały odnoszące się do historii Polski, powstałe w Polsce, w języku francuskim.

Jeśli chodzi o diariusze sejmowe, należałoby wspomnieć o dwóch rękopisach. Pierwszym z nich jest rękopis o sygnaturze 6438, zawierający miscellanea historyczne²², a wśród nich fragment diariusza Sejmu Replinowskiego, który miał miejsce w Warszawie między 5 października 1767 r. a 8 marca 1768 r. Ów dziennik jest niekompletny i obejmuje bardzo krótki okres: od 1 do 15 października 1767 r. Znajdujemy tutaj opis przygotowań oraz zapis początkowych wydarzeń podczas tego mało chwalebego sejmku, który ukazuje wchodzenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów w orbitę Imperium Rosyjskiego. Rękopis o sygnaturze 6579 również zawiera diariusz wspomnianego sejmku: *Journal de la diete Extraordinaire des Etats du Royaume de Pologne et du Grand Duchè de Lithuanie tenuë à Varsovie l'année 1767*²³, i podobnie jak w poprzednim przypadku jest to tylko fragment; obejmuje on sześć pierwszych sesji (szósta sesja nosi datę 19 października). Rękopis ów posiada wielką wagę. Otóż jest to brudnopis powstały na gorąco.

Wśród innych rękopisów związanych z historią Polski można wymienić rękopis Przyb. 178/57, zawierający różne teksty odnoszące się do wydarzeń z drugiej połowy XVIII w. Owe teksty są niezależnymi od siebie rękopisami, opatrzonymi dzisiaj wspólną sygnaturą²⁴. Ich autorem jest Józef Andrzej Załuski (1702–1774) – współzałożyciel Biblioteki Załuskich, która stała się Biblioteką Narodową. Są to rękopisy oryginalne, spisane jego ręką.

Francuskie rękopisy oprawne przechowywane w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej są głównie rękopisami „polskimi”, powstałymi w Polsce. Wyszły spod pióra Polaków i dobitnie świadczą o doniosłości języka francuskiego i ogólnie kultury francuskiej w okresie, o którym tutaj mowa. Kultura francuska jest wówczas wszędzie, a język francuski wciąż „cort par le monde”.

Dodajmy na koniec, że w XIX w. i na początku XX w. język francuski wciąż był w powszechnym użyciu wśród polskiej arystokracji, szczególnie tej związanej z kulturą francuską i Francją. Bardzo ciekawym świadectwem tego stanu rzeczy jest obszerne archiwum rodzinne Pusłowskich, po dziś dzień dające okazję do prowadzenia badań pionierskich²⁵.

²² Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 157–158.

²³ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 159–161; oraz jego opis w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Nr 6001–7000. Część II: 6501–7000*, op. cit., s. 87–88.

²⁴ Zob. opis rękopisu w: P. Tylus, *Les manuscrits français de la Bibliothèque Jagellonne de Cracovie...*, op. cit., s. 248–249.

²⁵ Zob. I. Zlot, *Katalogi i inwentarze księgozbiorów Zygmunta Pusłowskiego*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, R. 68: 2018, s. 99–122. Warto wspomnieć przy tej okazji, że Zygmunt Pusłowski do swej żony Marii z Moszyńskich pisał listy po francusku.

PIOTR TYLUS

FRENCH CULTURE IN 18TH C. POLAND ON THE BASIS
OF THE JAGIELLONIAN LIBRARY FRENCH MANUSCRIPTS COLLECTION

Key words: France, French culture, manuscripts, Jagiellonian Library

SUMMARY

The article discusses the presence of French culture in Poland during the 18th century, specifically focusing on the presence of the French language based on a collection of French manuscripts stored in the Jagiellonian Library. Various types of texts are covered here (political, diplomatic, administrative, as well as private correspondence, travel journals, scientific treatises, texts relevant to the study of Polish history, etc.) that are preserved in the Jagiellonian Library's manuscript collection, authored or copied by Poles. The French manuscripts found in these collections are mainly of "Polish" origin, created in Poland; they were written by Poles and they vividly demonstrate the significant role played by the French language and French culture during the mentioned period.